

# De Eersteling, kaatsvereniging van aardappelhandelaren

**‘De groote ontmoeting had plaats op Zaterdag den 1sten Juli. ’s Middags omstreeks twee uur was niet de teerling, doch de bal geworpen en spanden de aardappelgladiatoren de spieren en zenuwen tot een ongeken­de hoogte om, zoo moge­lijk, de tegenstanders te verslaan en hen, als wijlen de vroegere Romeinsche gladiatoren de voet op den nek te zetten en met gekruiste armen de hoe­ra’s van de jubelende toeschouwers in ontvangst te nemen.’**

## Oprichting en beginjaren

Met bovenstaande woorden deed de bekende Friese toneelschrijver IJme Schuitmaker, secretaris van de Vereniging van Friese Aardappelhandelaren, in 1939 op humoristische wijze verslag van de eerste wedstrijd om de Misset-wisselbeker. Misset was een uitgeverij in Doetinchem, die het landelijke contactblad voor aardappel-, groente- en fruithandelaren uitgaf. Het winnen van de Misset-wisselbeker werd het jaarlijkse hoogtepunt van kaatsvereniging De Eersteling. Deze kaatsvereniging van aardappelhan­delaren en commissionairs was opgericht in 1932. Volgens Schuitmaker was de vereniging 'genoemd naar de bekende aardappelsoort en tevens als aanduiding dat dit de eerste organisatie was op dit gebied.' In bewaard gebleven aantekeningen wordt het ontstaan gekoppeld aan de noodzaak tot ver­broedering en eensgezindheid vanwege 'een malaise

in de handel in Friese consumptie Eerstelingen' begin jaren dertig.

De economische crisis van die tijd greep om zich heen en het is van daaruit begrijpelijk dat een be­roepsgroep die zo van elkaar afhankelijk was, de onderlinge contacten wilde versterken. Plaatselijke commissionairs kochten de aardappelen op bij boe­ren in de omgeving en via de aardappelhandelaren vonden die dan hun afzet in binnen- en buitenland. Een goede relatie tussen commissionair en exporteur was voor beiden van groot belang. Schuitmaker schrijft: 'Onvergetelijk niet alleen als dag van jolijt, doch ook als dag van saamhorigheid. Want dat is de diepere achtergrond van dezen dag, dat de band tusschen onze Friesche aardappelmenschen er door wordt verstevigd.'

Ook in de oorlogsjaren (1940-1945) werd deze noodzaak gevoeld en Schuitmaker schrijft op 6 juli 1940 dan ook: 'Laat men dan overal in den lande trachten onzen handel, ook langs den weg van on­derlinge sportbeoefening, tot hechtere verbonden­heid te voeren! Heusch, menschen die elkaar zóó, in onderlinge amicalen en vreedzamen kamp leeren kennen, zullen in het vaak harde leven elkaar ook gemakkelijker begrijpen en waardeeren!' Mooie woorden van Schuitmaker, maar die werden later ge­nuanceerd door een anonymus, die eronder schreef:

'Ja, dat was in die tijd vooral maar ook later nodig – doch het was niet altijd zo.'

Schuitmaker bleef echter hameren op het belang van onderlinge contacten en schreef in 1941: 'Vooral in tijden als deze, is het bestaan of het vlechten van dergelijke vriendschapsbanden van meer dan gewo­ne betekenis. Het is vooral om deze reden, dat wij er in ons vakblad gewag van maken en aan alle colle­ga's in Nederland kunnen aanbevelen om te trachten in dezen het Friesche voorbeeld te volgen.' Dit was een uitspraak 'op het randje', omdat Schuitmaker hier min of meer gevolg gaf aan de corporatieve staatsopvatting van de nazi's, die graag wilden dat alle verwante beroepsgroepen zich gingen organise­ren in nationale organisaties, die zo door de bezetter konden worden gecontroleerd en gestuurd.

Na afloop van de kaatswedstrijd in 1941 kreeg iedereen 'een surprise' aangeboden, die 'naar men zei, afkomstig was uit Den Haag.' Wat de surprise was, wordt niet vermeld. Bij de prijsuitdeling sprak Piet Martens Hoekstra op zijn Bildts: En soa sille wy, as de oorlog ferbij is, ok 't fliegen lere. Temînsen at 'r dan bij ôns nag wat sinten over binne om 'n half-sletene fliegmesine te kopen. Meskien is 'n sweef-flygtuug nag beter, want 'n oprechte irpelkoopman het syn leven lang niks âns daan as sweve. '



## Organisatie

Eerste voorzitter en stuwende kracht van de kaats­vereniging was Minne Meijer uit Ried. Samen met Gatse de Valk uit Minnertsga was hij vanaf de op­richting betrokken bij de vereniging. In 1957 werden ze bij het 25-jarig bestaan beiden benoemd tot

erelid. Meijers zoon Corrie was nadien lange jaren penningmeester. De vereniging was niet aangesloten bij de KNKB, kende geen statuten en had geen eigen veld en materialen. Kaatswedstrijden werden ge­houden op diverse plaatsen en de organisatie werd uitbesteed aan plaatselijke leden. Er werd alleen

'In dien handel wordt, ondanks vaak hevigen strijd, de overwonnene toch nooit na den slag de voet op de nek gezet en gaat de overwinnaar er nimmer toe over om zich te laten bejubelen. Hij houdt zich, na de overwinning meestal koest, omdat 't altoos beter is in den handel geen slapende honden wakker te maken en dus maar in alle stilte de winst te tellen ... en er van te genieten. Misschien mag men heel even tegelijkertijd genieten van den nijd van den over­wonnen tegenstander, maar regel is dat men in den handel met de overwonnen tegenstander meelijden heeft ..... en dus ook daarom al geen kabaal maakt en koest blijft. U ziet, de handel heeft met het kaatsspel niets gemeen.'

Uit: *Centraal Orgaan*, 1 september 1939

*In 1939 werd voor het eerst gekaatst om de Misset-wisselbeker. De eerste drie jaren kwam de winnaar uit Berlikum. Vlnr: Jelle Faber (K 1940), Dirk J. Kuik (K 1941), Ruurd Braaksma (K 1939). Foto: archief Kaatsmuseum.*

gekaatst in de Lytse en Grutte Bouhoeke. Dat vari­eerde van Kimsverd als zuidelijkste en Metslawier als noordelijkste plaats. Berlikum was echter het centrum van de organisatie en daar werd ook in 1932 de eerste wedstrijd gespeeld. In die eerste jaren was er eigenlijk ook geen sprake van een

vereniging. Er was wel min of meer een bestuur en een vaste ploeg deelnemers, maar er werd geen contributie gevraagd. De kosten werden uit de inleg voor de wedstrijden betaald. Daarnaast wisten de organisatoren zakenrelaties en andere belangheb-benden te bewegen om met kleine bijdragen de kaatspartijen te steunen. Illustratief was in dat op-zicht de deelnemerslijst van zaterdag 1 juli 1939 te Metslawier. Deze Internationale Door-Elkaar-Loten Partij - dit vanwege de verwachte deelname van M. Verheylesonne uit België - werd gesponsord door de N.V. Fr. Zakkenhandel te Leeuwarden en de Fa. Koopmans en Oosterhagen te Franeker. Drukkerij Van Leer & De Jong uit St. Annaparochie stelde de lijsten beschikbaar, maar niet zonder daarop te ver-melden dat zij de ‘Speciaal-Drukkerij’ was voor de H.H. Aardappelhandelaren en leverancier van labels, commissionairs-nota’s, briefpapier enz.

#### Bijzondere evenementen

Uitdagingen en koopmansbluf waren de aardappel-handelaren niet vreemd. Het wekt dan eigenlijk ook geen verbazing om in de *Franeker Courant* van 10 augustus 1937 te lezen dat na afloop van een kaats-wedstrijd PC-koning Klaas Kuiken van St. Anna-parochie door een drietal aardappelhandelaren werd uitgedaagd. Welnu, zoiets was een kolfje naar de hand van ‘De Kuik.’ B. Bruinsma en A. Steensma, beiden van Oudebildtzijl, en Rienk Anema (PC-bestuurslid van 1947-1973) van Franeker namen het tegen hem op. Zij kregen twee spel voorsprong,

maar Kuiken wist eenvoudig te winnen. De aardap-pelhandelaren kregen slechts vier punten. Of er ook een geldbedrag aan deze uitdaging was verbonden, vermeldt het krantenverslag niet, maar dat zal onge-

twijfeld het geval zijn geweest.

Historisch besef kon de aardappelhandelaren niet ontzegd worden, want alle jubileumjaren werden aangegrepen om er iets bijzonders van te maken.

SPORTVERENIGING „DE EERSTELING“

Grote Jubileum-Kaatspartij

1932  
1952

om de MISSET- en V.B.N.A.-WISSELBEKERS

op Zaterdag 9 Aug. 1952, op 't Sportterrein „De Bleek“ te Franeker

KLASSE A

No.	Naam en plaats	No.	Naam en plaats
1	D. MIEDEMA, Berlikum W. MEIJER, Ried KL. VAN DER LEI, Kimswerd	2	M. WASSENAAR, Tzummarum JAAP BOUMA, Hallum D. VAN DIJK, Berlikum
3	D. ZIJLSTRA, Oude Lelje H. TULNER, St. Annaparochie S. DOUMA, Menaldum	4	N. TUINSTRA, Franeker AUKE BRUINSMA, Pingjum P. VAN DER SCHAAF, Beetg.molen
5	JAC. VAN DER WAL, Schingen FR. BOONSTRA, St. Anna Par. D. KUIK, Berlikum	6	COR MEIJER, Ried W. HIEMSTRA, St. Jacobi Par. JOHS. HUIZENGA, Harlingen
7	JAN HOVINGA, Anjum JO FABER, Berlikum TH. JANZEN, Oudebildtzijl		

KLASSE B

1	R. ANEMA, Franeker J. JORRITSMA, Franeker G. HAGER, Beetgumermolen	2	DOUWE VAN DIJK, Berlikum SJOERD TUINSTRA, Franeker D. VAN DER SCHAAF, Beetg.molen
3	G. STEENSMA, St. Jacobi Par. M. KUIK, Berlikum L. WASSENAAR, Tzummarum	4	O. DE VRIES, Berlikum JOH. BLOM, Oosternijkerk TJ. BOUMA, Peins
5	R. BRAAKSMA, Berlikum PIET BRUINSMA G. DE VALK, Minnertsgea	6	JELLE FABER, Berlikum JACOBUS IJPMA, Franeker A. VAN DER PLOEG, Franeker
7	H. DE JONG, Oosterbierum IJ. VAN DER LEI, Kimswerd KL. SMIT, Wijnaldum	8	E. BLOM, Oosternijkerk B. VAN STRATEN, Franeker HETTE TERPSTRA, Menaldum
9	S. SINNEMA, Engelum SIMON VAN DER MEER, Kimswerd P. VAN DOKKUMBURG, Berlikum	10	M. MEIJER, Ried JOH. VAN DER MEER, Kimswerd P. VAN DER LEI, Leeuwarden
11	F. WIERDSMA, Franeker <del>JAN FABER, Franeker</del> <i>Joan van der Leij</i>		

Deelnemerslijst van de ‘Grote Jubileum Kaatspartij’ in 1952 op sportterrein De Bleek in Franeker. List: archief Kaatsmuseum.

Uit de bewaard gebleven aantekeningen blijkt dat er in 1942 vanwege het 10-jarig bestaan door foto-graaf Elzinga uit Franeker een film is gemaakt. Het is niet bekend of deze ergens bewaard is gebleven. Het zou natuurlijk mooi zijn als die nog eens ergens bo-ven water kwam en aan het archief van De Eerste-ling in het Kaatsmuseum kon worden toegevoegd. De film is volgens een bericht in de *Franeker Courant* van 4 augustus 1944 gedraaid op de feestavond ter gelegenheid van het 12½-jarig bestaan in café De Prins te Franeker

Het 25-jarig bestaan werd op 26 juni 1957 op bijzondere wijze gevierd. Er werd geakaatsd op het Sjúkelân te Franeker en speciaal voor deze gelegenheid was cabaretier Tetman de Vries gevraagd om als scheidsrechter te fungeren. Na de eerste omloop was er in De Bogt fen Guné een koffiemaaltijd, waarbij Tetman als conferencier optrad. 's Avonds werd door het gezelschap De Jûnpraterts het blijspel ‘De Dûbelgonger’ opgevoerd, met aansluitend mu-ziek van het stemmingsorkest de Amalfi’s. Bij het 35-jarig bestaan in 1967 was er een optreden van Rients Gratama, die de avond vulde met ‘Moai waer en lange dagen.’ Muzikale omlijsting werd toen verzorgd door Dick Looijenga uit Franeker, die ‘dit op een keurige en nette wijze met veel stemming tot half drie volhield!’

Op 30 mei 1972 werd het bestuur door een ‘com-missie van bijstand’ financieel in staat gesteld om het 40-jarig bestaan te vieren. Er werd in Berlikum

een ‘grote ledenpartij’ georganiseerd met ‘s avonds de opvoering van het toneelstuk ‘Sil de strandjutter’.

#### De PC en de aardappelhandel

De bestuursleden van de PC hebben altijd een sterke band gehad met aan de landbouw verbonden beroe-pen en met de aardappelhandel in het bijzonder. PC-voorzitter Rients Koopmans was aardappelkoopman en datzelfde gold voor Pieter Bijlsma, Oene Jelsma, Ymen Sinnema en Rienk Anema. Bente Wassenaar en Jan Hoitsma waren aardappelboer in Dongjum. Ook de vader van Jan van der Meij was bouwboer. Reinder Strikwerda handelde in stro en kunstmest. En met enige fantasie kunnen we ijzerhandelaar Cornelis Hoekstra en klompenhandelaar Albertus van der Schoot ook nog als zakenrelaties van de aardappelhandel beschouwen. Zowel de eerste als de huidige voorzitter van de PC hebben een relatie met de graanhandel. Bote Gosses Bruinsma was korenmolenaar op de Molepôle te Franeker en de huidige voorzitter, Minne Dijkstra, is directeur van Koopmans Meel BV in Leeuwarden. Ook de vader van oud-PC-voorzitter Ulbe Hannema was graan-handelaar en Bart Schurer was werkzaam bij het Fries Landbouw Instituut.

Kaatsen en landbouw hebben in Friesland een sterke relatie. Menig oogstfeest wordt vanouds gevierd met een ‘merkepartij’. En in de tweede helft van de twintigste eeuw werd er door de werknemers van zuivelfabrieken ieder jaar op Sonnenborgh geakaatsd

om de winst op de ‘Suvel PC’. Evenals in de aardap-pelsector is ook in de zuivelindustrie de fusiegolf debet aan het verdwijnen van deze wedstrijd. Nieuw is echter de sinds 2005 in het leven geroepen ‘Boeren PC’ in Stiens. Deelname aan deze wedstrijd staat volgens de aankondiging open voor ‘de actieve veehouder, akkerbouwer en/of partner in de leeftijd van 18 tot 88 jaar’.

#### Uitgeakaatsd

In de beginjaren was er telkens een redelijke deel-name en werden er meer wedstrijden per jaar ge-speeld. Tot halverwege de jaren zestig werd er nog in twee klassen gespeeld. Maar het was in 1965 met vier partuur in de A-klasse en zes partuur in de B-klasse duidelijk dat de deelname een aflopende zaak was. In de *Bildtse Post* van 8 juni 1967 werd gememoreerd ‘dat men de laatste jaren genoeg heeft aan één partij. Er is nu eenmaal meer te doen dan enige tientallen jaren terug.’ Op de jaarvergaderingen kwamen meestal maar bitter weinig mensen. In 1967 begon de jaarver-gadering een halfuur later omdat de kascommissie de boeken nog moest controleren en een jaar later waren er slechts vier bestuursleden en drie leden aanwezig. De vergadering was in een halfuurtje gepiept. Ook het aantal leden van de vereniging nam af. Secretaris Hijke Miedema maakte er in het jaarverslag van 1969 een opmerking over: ‘misschien wel door de slechte handel zijn er enkele leden teruggetrokken’.





Franeke, 17 augustus 1946. Sportveld De Bleek. De winnaars in de A-Klasse. Vlnr: Ruurd Braaksma (Berlikum), Nanning Sjoerd Tuinstra (Franeke), Rienk Anema (Franeke). Rienk Anema kreeg een medaille voor de meeste bovenslagen. Foto: archief Kaatsmuseum.

Waarschijnlijk is dat de teruggang te maken had met het afnemen van vooral plaatselijke commissionairs en handelaars. Een tweetal factoren was daarvoor verantwoordelijk. Eind jaren zestig werd er van overheidswegen subsidie toegekend aan kwekers die een nieuw ras hadden ontwikkeld. Zij kregen het zogenaamde kwekersrecht, wat betekende dat zij voor dertig jaar het alleenrecht hadden op het vermeerderen van dat nieuwe ras. De tweede factor was het verdwijnen van de tussenhandel door verbeterde communicatiemogelijkheden. De grote exportbedrijven legden telefonisch of via telexen direct contact met de bouwboeren. Door subsidies en schaalvergroting verdween de tussenhandel en bleven slechts enkele grote aardappelhandelaren bestaan. Tegenwoordig is de aardappelhandel in Friesland voor het grootste deel in handen van HZPC in Joure.

Kaatsvereniging De Eersteling zou het tot in 1976 volhouden. In 1975 was er 'door nalatigheid van het bestuur' al geen jaarvergadering meer gehouden en omdat het steeds moeilijker werd om een redelijke deelnemerslijst te krijgen, werd zelfs overwogen om de deelname te verruimen. Zover zou het niet komen. De laatste wedstrijd werd gespeeld op 23 juni 1976 te Morra-Lioessens. Er deden slechts vijf partuur mee. Jouke de Roos uit Luttelgeest trad als winnaar uit het strijdperk en werd daarmee de laatste aardappelkoning van kaatsvereniging De Eersteling.



Franeke, 17 augustus 1946. (Sportveld De Bleek). De winnaars in de B-Klasse. Vlnr: A. van der Ploeg (Hitzum), Piet van der Ley (Leeuwarden), Sjoerd Nanning Tuinstra (Franeke). Tuinstra won de VBNA- wisselbeker, die voor de eerste keer werd verkaast. Foto: archief Kaatsmuseum.

'alle gekleed in de kleuren hunner plaatselijke kaatsclubs, trots als kloeke mannen, fier als ooievaars, om nooit te vergeten! De bloem van Frieslands aardappelhandel schreed daar op 't effen grasland voort, vurig het oog, dun de lippen, gebald de vuist, wild het haar, voor zoover nog aanwezig. Hoe wapperden de sportbroeken tartend langs de ijle beenen! Hoe omspanden de 'sjurts' hun ruige ranke leest! Nu zag men hoe goed 't was, dat het bestuur verplicht kaatscostuum had voorgeschreven! Er zat snit in. Lange broek met ritssluiting. Eng-sluitend corset waarover een korte-mouwen-sjurt. Bloote voeten. Bloote hoofden. Inderdaad, dát was sport!' Uit: *Centraal Orgaan*, 1 september 1939

*Theo Kuipers*

#### Verantwoording

Voor de inhoud van dit artikel is gebruik gemaakt van notulen, jaarverslagen, krantenknipsels, wedstrijdljsten en foto's uit de documentatiemap over kaatsvereniging De Eersteling in het Kaatsmuseum te Franeke.